

TÜRKİYE-RUSYA İLİŞKİLERİ DÜŞMANLIK İLE ORTAKLIK ARASINDA GELGİTLER

Mokhmad Akhiyadov

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

Referans için: Akhiyadov, Mokhmad. "Türkiye-Rusya İlişkileri: Düşmanlık ile Ortaklık Arasında Gelgitler". Analiz
INSAMER, 18.12.2020.

Beş asır öncesine dayanan Türkiye-Rusya ilişkilerinin tarihi, bir yandan çok sayıda savaşın diğer yandan da yoğun ticari ve kültürel ilişkilerin tarihidir. İki ülke arasındaki anlaşmazlıklar belirli bölgelerdeki jeopolitik rekabetten kaynaklanırken, bunun karşısında enerji sektörü başta olmak üzere ekonomi ve ticaret, temel iş birliği alanları olmaya devam etmektedir. Bununla birlikte iki ülke yönetimlerinin söz konusu bu iki alan (siyasi ve ekonomik çıkarlar) arasında net bir ayırım yaptığı da söylenemez. Zira bir tarafta ekonomik iş birliğinin derinleşmesi ikili ilişkilerde olumlu sonuçlar ortaya çıkarırken, öbür tarafta iki ülke arasındaki çeşitli bölgesel anlaşmazlıklar ekonomik bağların kopmasına neden olabilmektedir. Bunun en bariz örneği 2015 yılında meydana gelen uçak krizinde yaşanmıştır. Bu bağlamda hem Türkiye'nin hem de Rusya'nın çevre bölgelerinde artmaya devam eden siyasi ve ekonomik

istikrarsızlıkların iki ülke ilişkilerinin seyrini etkilediği belirtilmelidir. Aynı zamanda Suriye, Libya ve Dağlık Karabağ gibi bölgelerde dirsek teması içinde bulunmaları sebebiyle Türkiye-Rusya ilişkilerinin önümüzdeki dönemde de önemli sınavlardan geçmek zorunda kalacağı anlaşılmaktadır.

İlk kurulduğu günden bugüne, Türkiye-Rusya ilişkileri birçok dönemeçten geçmiştir. Bunlardan biri de SSCB'nin tarih sahnesinden çekildiği 20. yüzyılın sonunda ortaya çıkmıştır. Bu dönemde iki ülke ilişkilerinde hızlı bir değişim yaşanmaya başlamış ve 1990'larla birlikte Türkiye-Rusya ilişkilerinin dönüşümü kaçınılmaz bir hâl almıştır. Zira SSCB'nin çöküşüyle birlikte Türk dış politikası için yeni bölgesel fırsatlar doğmuş ve Türkiye, başta Türki devletler olmak üzere bağımsızlıklarını kazanan Güney Kafkasya ve Orta Asya ülkelerine yönelik aktif bir dış politika izlemeye

INSAMER
İHH İNSANİ VE SOSYAL ARAŞTIRMALAR MERKEZİ
IHH HUMANITARIAN AND SOCIAL RESEARCH CENTER
مركز البحوث الإنسانية و الاجتماعية

başlamıştır; dolayısıyla 1990'larda Türkiye-Rusya ilişkileri bu iki bölgedeki faaliyetler üzerinden ele alınmıştır.

Bu durum doğal olarak Türkiye-Rusya ilişkilerinde gerilime ve yeni bir jeopolitik rekabete de yol açmıştır. Zira Orta Asya ve Güney Kafkasya'da hayati çıkarlarının olduğunu düşünen Rusya, tarihî olarak bu bölgeler üzerinde siyasi, askerî ve ekonomik nüfuzu bulunan bir aktördür.

1990'ların sonlarına doğru, iki ülke yönetimleri, birçok konuda var olan karşılıklı rekabetlerine rağmen ilişkilerini çıkarlarının örtüştüğü alanlarda geliştirmeye yönelmiştir. Bu, şüphesiz başta enerji sektörü olmak üzere genel anlamda ekonomi alanıyla ilişkili bir süreç olmuştur. Bu bağlamda, Rusya'da Vladimir Putin'in devlet başkanı olarak seçildiği, Türkiye'de ise Adalet ve Kalkınma Partisi'nin seçimleri kazandığı 2000'lerin başı, iki ülke ilişkilerinde rekabetten kademeli olarak çok boyutlu ortaklığa doğru geçişin hızlandığı bir dönem olarak tanımlanabilir. Bu tarihten itibaren ikili ilişkileri olumsuz etkilediği düşünülen konular (Çeçen bağımsızlık mücadelesi, Kürt meselesi ve Türkiye'nin Orta Asya ve Kafkasya politikası) gündemden düşmüş, bunun yerine Karadeniz güvenliği ve enerji boru hatlarının inşası gibi konular odak noktası olarak seçilmiştir.

Bu tür gelişmeler eşliğinde 2010'lara gelindiğinde, Türkiye ve Rusya arasında ikili ilişkilerde çok boyutlu ortaklıktan stratejik ortaklığa geçiş konusunda konsensüs sağlanmıştır. 2009 yılında, dönemin cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün Moskova ziyareti sırasında imzalanan Türkiye Cumhuriyeti ile Rusya Federasyonu Arasında Dostluğun ve Çok Boyutlu Ortaklığın Derinleştirilmesine İlişkin Ortak Deklarasyon, bu yolda atılmış en önemli adımlardan biri olmuştur.

Ne var ki 2011'de başlayan Suriye savaşı ve daha sonra Libya'da çıkan iç savaşta karşı saflarda yer alan Türkiye ve Rusya arasındaki ilişkiler, 2014 yılında Kırım'ın Rusya tarafından ilhakıyla iyice gerilmiştir. 2015'te yaşanan uçak krizi ise ikili ilişkilerin tamamen bozulmasına neden olmuştur. Bu gelişme akabinde, iki taraf arasında yürütülen yoğun temaslardan sonra, 2016 yılı ortasından itibaren ilişkiler normalleşme sürecine girmiş, yeniden siyasi diyalog kurulmuş ve dondurulan çeşitli enerji projeleri yavaş yavaş hayata geçirilmeye başlamıştır.

Diğer taraftan ekonomik verilere bakıldığında, iki ülke arasındaki ticaretin gerçek potansiyelinin çok altında olduğu su götürmez bir gerçektir. Örneğin 2008 yılında 38 milyar dolar civarında olan iki ülke arasındaki toplam dış ticaret hacmi, 2019 yılında 26 milyar dolar seviyelerine gerilemiştir. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkilerde en büyük kırılmaya neden olan uçak krizinin patlak verdiği 2015 yılından günümüze kadar geçen sürede, ticari ilişkilerde önemli bir mesafenin kat edildiğini söyleyebilmek de pek mümkün değildir. Zira uçak krizi öncesi 24 milyar dolar olan dış ticaret hacmi, 2020 yılına gelindiğinde 25 milyar dolar civarındadır.

İki ülke arasındaki ekonomik ve ticari ilişkilerde keskin bir asimetri görülmektedir. Türkiye Rusya'dan doğal kaynak ithalatı gerçekleştirirken Rusya Türkiye'den makine, tekstil ve gıda ithal etmektedir. Rusya'nın Türkiye'deki yatırımlarının daha stratejik sektörlerde olması, iki ülke arasındaki herhangi bir siyasi anlaşmazlıkta Rusya'ya üstünlük sağlamaktadır.

Bu durumun farkında olan Türkiye, enerji alanında Rusya'ya olan bağımlılığını kırmak için 2015'ten bu yana sıvılaştırılmış doğal gaz alımlarını hızlı bir şekilde artırarak Rusya'dan doğal gaz ithalatını düşürmüştür. Bu bağlamda,

*Rusya'nın
Türkiye'deki
yatırımlarının
daha stratejik
sektörlerde
olması, iki ülke
arasındaki
herhangi
bir siyasi
anlaşmazlıkta
Rusya'ya
üstünlük
sağlamaktadır.*

2020 yılının ilk yarısında Türkiye'nin Rusya'dan ithal ettiği gaz miktarı %40 civarında azalmıştır. Bu ise, önümüzdeki dönemde Rus ve Türk enerji şirketleri arasındaki anlaşmaların tekrar gözden geçirilmesine neden olabilir. Bütün bu gelişmeler Türkiye-Rusya ilişkilerini temelden etkileyebilecek niteliktedir. Son yıllarda iki ülke arasındaki çeşitli jeopolitik meselelerin enerji alanındaki iş birliğinin önüne geçmesi de bu bağlamda okunmalıdır. Dolayısıyla 2015 yılına kadar Rusya-Türkiye ilişkilerinin merkezinde ortak enerji projeleri yer alırken, bu tarihten itibaren iki ülkenin birbirinin karşısında yer aldığı Kafkasya, Ortadoğu, Doğu Akdeniz ve Karadeniz Havzası gibi bölgelerdeki siyasi ve askerî ihtilaflar, ilişkilerin merkezi hâline gelmiştir. Nitekim bu değişim en son, 27 Eylül'de başlayıp 10 Kasım'a kadar süren İkinci Dağlık Karabağ Savaşı sırasında -her ne kadar halledilmiş gibi görünse de- açık bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Türkiye'nin Nahçıvan bölgesi ile Azerbaycan arasında açılacak olan yeni otoyol ile doğrudan Hazar Denizi'ne bağlanması ve oradan da Orta Asya ülkelerine ulaşması, bu bölgeleri kendi güvenliği açısından önemli bulan Rusya'yı oldukça rahatsız eden bir durumdur. Nitekim Türkiye'yi Orta Asya'ya bağlayacak olan bu koridor gündeme gelir gelmez, Rus kamuoyunda Türkiye'nin "Büyük Turan Birliği" idealini hayata geçirmeye çalıştığı iddiaları yeniden konuşulmaya başlanmış ve bunun üzerine Moskova harekete geçerek söz konusu bölgedeki varlığını garanti altına alma yönünde önemli bir adım atmıştır: 15 Ekim 2020 tarihinde Rusya ve beş Orta Asya ülkesi dışişleri bakanları arasında bir görüşme gerçekleştirilmiş ve askerî alan başta olmak üzere bu ülkeler arasında var olan stratejik iş birliklerinin daha da geliştirileceğini beyan eden bir bildiri kabul edilmiştir. Bu bağlamda Dağlık Karabağ'daki savaşın sadece Azerbaycan ile Ermenistan arasında geçen bir toprak anlaşmazlığı olmadığı, bölgede daha geniş bir jeopolitik mücadelenin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Kısacası bu savaş, Kafkasya ve Orta Asya üzerinde Rusya ile Türkiye gibi bölge güçleri arasında geçen bir güç çekişmesi olarak okunmalıdır.

Ukrayna: Türkiye-Rusya İlişkilerini Bekleyen Yeni Bir Kriz

Dağlık Karabağ'daki sıcak çatışmalar henüz sona ermeden Türkiye ile Rusya arasında yeni bir mücadele alanı su yüzüne çıkmaya başlamıştır. Son dönemde gittikçe güçlenen Türkiye-Ukrayna stratejik ortaklığı, Karadeniz bölgesinde önemli ulusal çıkarları bulunan Rusya tarafından kendisine yönelik bir tehdit olarak algılanmaktadır. Farklı bir ifadeyle Rusya, bu iki ülke arasındaki iş birliğinin derinleşmesini, NATO'nun genişlemesi olarak görmektedir. 2020 yılı biterken Türkiye-Ukrayna iş birliğinin tekrar Moskova'nın gündemine girmesinin asıl nedeni ise, Türkiye'nin ürettiği silahlı insansız hava araçlarıdır (SİHA).

Türk SİHA'larının Suriye'deki başarısından sonra 2019 yılından bu yana altı adet Bayraktar TB2 SİHA'sı satın alan Ukrayna'nın SİHA'ların Dağlık Karabağ Savaşı'nda Ermenistan'a karşı sağladığı büyük avantaj üzerine, Türkiye'den aldığı SİHA'ların sayısını 50'ye yükseltmeyi planladığı belirtilmektedir. Ukrayna daha da ileri giderek Türkiye ile İHA üretimi için ortak fabrika açma girişimi de başlatmıştır. Aralarındaki askerî ittifakı güçlendirme yolunda hızlı adımlarla ilerleyen Türkiye ve Ukrayna, 16 Ekim 2020 tarihinde de Askerî Çerçeve Anlaşması'nı imzalamıştır. Söz konusu anlaşmadan sonra Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Türkiye'nin Ukrayna'yı Karadeniz bölgesinde istikrar, güvenlik, barış ve refahın temini için kilit ülke olarak gördüğünü beyan etmiştir.

Ancak her şeyden önemlisi, Ukrayna'nın söz konusu Türk yapımı SİHA'ları ülkesinin doğu bölgelerindeki Rusya destekli ayrılıkçılara karşı kullanacağı sinyalini vermesidir. Moskova ise, Ankara ile Kiev arasında derinleşen bu askerî ittifakı, kendisine yönelik bir meydan okuma olarak algılamaktadır. Zira Türk SİHA'ları Suriye ve Dağlık Karabağ'dan sonra bu sefer Rusya'nın sınırlarına çok yaklaşmış olacaktır. Bu bağlamda son yıllarda Türkiye'nin başarılı bir şekilde geliştirmeye devam ettiği askerî insansız hava aracı endüstrisinin şimdiden

Türkiye-Rusya ilişkilerinde denge değiştirici bir unsur olmaya başladığı görölmektedir.

18. yüzyılın başında Rusya'nın güneye doğru yayılmasının hızlanmasıyla birlikte, Türk-Rus ilişkilerinde en büyük anlaşmazlıklar Kafkasya ve Karadeniz bölgeleri üzerinden ortaya çıkmıştır. İki ölke arasında günümüzde de söz konusu bölgelerde üstükapalı bir mücadele yürütölmektedir. Bununla birlikte iki devlet birçok açıdan birbirine benzemektedir. Örneğin, hem Türkiye hem de Rusya mevcut dünya düzenine aşağı yukarı aynı şekilde yaklaşmaktadır. Buradaki en büyük benzerlikleri ise, egemenliklerinden feragat etmek istememeleri ve buna bağlı olarak dünya sisteminin bağımsız bir aktörü olarak devletlerini güçlendirmeye çalışmalarıdır. Aynı zamanda belirtilmelidir ki, Türkiye ve Rusya'nın bu ortak özelliği, birbirlerine şüphıyla yaklaşmalarına da neden olabilmektedir.

Bu durum Türkiye ile Rusya arasında kimi zaman önemli yapıcı bir iş birliğine kimi zaman da sert bir mücadeleye zemin oluşturmaktadır. Örneğin bir tarafta Kırım'ın ilhaki, uçak krizi, Suriye ve Libya gibi sorunlar varken diğer tarafta Astana Formatı, S-400'lerin alımı, Türk Akımı ve Akkuyu NGS projeleri gibi yakın iş birlikleri söz konusudur.

Türkiye-ABD ilişkileri için "müttefikler ama stratejik ortak olmaları mümkün değil" tanımlaması yapılırken Rusya-Türkiye ilişkileri "stratejik ortaklar ama müttefik olmaları mümkün değil" şeklinde tanımlanabilir. Nitekim bir röportajında iki ölke ilişkilerini değerlendiren Rusya Dışışleri Bakanı Sergey Lavrov, Türkiye'yi hiçbir zaman müttefik olarak görmediklerini, Türkiye'nin Rusya için sadece stratejik bir partner olduğunu söylemiştir.

*18. yüzyılın
başında
Rusya'nın
güneye doğru
yayılmasının
hızlanmasıyla
birlikte,
Türk-Rus
ilişkilerinde
en büyük
anşmazlıklar
Kafkasya ve
Karadeniz
bölgeleri
üzerinden
ortaya
çıkmiştır.*

Türkiye-Rusya ilişkilerinin bu çelişkili yapısı, aslında iki tarafa da münasebetlerini esnek tutma imkânı vermektedir. Söz konusu bu pragmatizmin bir sonucu olarak da Türk-Rus ilişkileri "tarihsel düşmanlık" ile "stratejik ortaklık" arasında gidip gelmektedir.

Bununla birlikte İkinci Dağlık Karabağ Savaşı Ankara ve Moskova'nın iş birliği sayesinde sona ermiş gibi görünse de aslında tarihî süreç içinde iki devlet arasında Kafkas ve Karadeniz havzaları başta olmak üzere, çeşitli bölgelerde oluşan "jeopolitik fay hatlarının" kırılma riski hâlâ yüksektir. Zira Rusya son iki senedir Türkiye ile Ukrayna arasında derinleşen stratejik ortaklığı, NATO'nun Ukrayna'yı da içine alan doğuya doğru genişlemesinin bir devamı olarak değerlendirmektedir. Bu bağlamda Rusya'nın diğer anlaşmazlık bölgelerinde Türkiye karşıtı yeni girişimlerde bulunma

ihtimalinin yüksek olduğu açıktır. Örneğin şimdiden Rusya'nın Suriye'nin kuzeyindeki YPG gibi terörist gruplarla yakın iş birliği içinde olduğu haberleri gelmeye başlamıştır. Aynı şekilde Dağlık Karabağ'daki savaştan sonra Türkiye'nin Orta Asya devletleriyle olan ilişkilerini güçlendirmeye yönelik girişimlerde bulunacak olması da bu bölgede önemli çıkarları bulunan Rusya'yı oldukça rahatsız etmektedir. Diğer taraftan Rusya'nın Kafkasya ve Karadeniz bölgelerindeki ölkelere -örneğin Gürcistan ve Ukrayna'ya- karşı daha saldırgan bir tutum içine girmesi, bu bölgede önemli bir güç olan Türkiye tarafından da bir tehdit olarak algılanmaktadır. Sonuç olarak Dağlık Karabağ ve Suriye'de çeşitli formatlarda iş birliği kurabilen Türkiye ile Rusya'yı önümüzdeki dönemde Karadeniz Havzası başta olmak üzere Avrasya'da çok zor bir süreç beklemektedir.